

Allen Ginsberg Magyarországon

1.

Ginsberg magyar recepciójának kezdetei kívül esnek a magyarországi irodalmi élet keretein. *Üvöltés* című költeményét legtöbbször Orbán Ottó fordítása alapján ismerik, de már jóval ezelőtt napvilágot látott az *Üvöltés* teljes magyar fordítása, melyet Vitéz György, Kanadában élő 1956-os emigráns költő készített.¹ A szintén 56-os emigráns, Gömöri György a *Híd* folyóirat 1962-es évfolyamában részletet közölt Vitéz munkájából,² valamint közölt egy rövid esszét is, mely a beat-nemzedékről tudósított, *Amerikai hipsztéria* címmel.³ 1963-ban jelent meg Somlyó György (1920–2006) költőműfordító adatokban gazdag szemléje Donald M. Allen *The New American Poetry 1945–1960* című antológiájáról.⁴ Somlyó intenzív érdeklődéssel és nagyfokú nyitottsággal fordult a legújabb, az akkori magyar közeg számára szokatlan, sőt talán botrányszagú amerikai lírai törekvések felé. Kísérletet tett arra, hogy a beat-irodalom poétikai sajátosságait értelmezze, illetve a világirodalmi mozgásoktól elszigetelt magyar olvasók számára is érthető kontextusba helyezze. Kiemelte, hogy a beat-költőket jellemző szabadvers-technika nem forradalmi újítás, hanem a Walt Withman-féle szabadvers-tradíció szerves folytatása.

Somlyó egy rimes vers fordítását is közölte szemléjében, mégpedig Ginsberg *The Shrouded Stranger* című munkáját (Somlyó fordításában *Csuklyás csavargó*, Orbán Ottó későbbi fordításában *Leples bitang*). E költemény kulcsszerepet játszik Somlyó cikkében: demonstrálja, hogy Ginsberg költészete semmiképpen sem szokatlan jelenség a magyar irodalmi kultúrában, hiszen balladai stílusa, témája, verselése és kulturális referenciái a modern magyar líratörténetben fontos szerepet játszó *Francois Villon-József Attila*

¹ A kiadvány 1960-ban jelent meg, Montréalban, száz példányban. GEFIN 1987. 59.

² GINSBERG 1962.

³ GÖMÖRI 1962.

⁴ SOMLYÓ 1963.

párhuzamhoz kapcsolják. Somlyó szerint Ginsberg az alávetettek, a kisemizettek, a társadalom peremén élők költője – akárcsak a proletárcsaládból kiemelkedett, az avantgárd irányzatok, a folklór, a marxizmus és a pszichoanalízis iránt egyaránt érdeklődő klasszikus költő: József Attila. „[E] meszsi távolban született vers [tehát a *The Shrouded Stranger*] szokványosan könnyed hangvételével és súlyosan újszerű tartalmával oly kényszerítően juttatja eszünkbe a korai, anarchista József Attilát, hogy mindkettejük közös ősére, Villonra is utal. Meglátjuk menyire nem is esetlegesen. Mert az akkor huszonhárom éves amerikai költőnek e korai 'dala' egy markolással összefogja a legfontosabbat, amit a 'vert nemzedék' és kortársai a költészetbe hoztak: nem csak a kamasz alvilág témáját, még inkább azt a hangot, mely a kifejezés párját ritkító életközelségéből, társadalmi, pszichológiai és művészeti gátakat egyetlen robbantással szétvető elemi erejéből fakadt.”⁵

Somlyó hangsúlyozza, hogy a beat-nemzedék irodalma (miként a korai, anarchista József Attila is) két, egymással szembehelyezkedő pólus erőterében helyezkedik el. Az egyik a csavargólét, a társadalmi peremlét misztifikálása, a másik pedig az intellektus, az egyetemek „üvegházi” világa: ez a két terület, amely valamiképpen ellenáll az amerikai, vagy általánosabban: a kapitalista és polgári normák nyomásának. Ez is kétélű érv: egyrészt elismerés, másrészt elmarasztalás: a beat irodalom – sugallja a szerző – minden idealizált életközelsége ellenére hermetikusan elzárkózik az úgymond „valós” társadalmi problémák megismerésétől. A totalitás megragadása helyett a Bohémia-képzetkörben összegződő két részleges tapasztalat, a *marginális lét* (a *deviancia*) és a *művészlét* eszményítését választja. „Fegyház és egyetem, tiszta szív és bűnözés, iskolázatlanság és intellektuális mohóság – mindenestre Villon óta alig került ilyen testközelségbe egymással. Analfabetizmus és kultúra, sokszor orrfacsaró életszag és emelkedett szellemi érdeklődés között ebben a társadalomban csak a legrövidebb út vezet, mely megkerüli a szellemi közöny egész jóléttől duzzadó világát.”⁶

Somlyó írása felvet egy további kérdést: a beat-költészet hasonlatosságát a korabeli *szovjet-orosz irodalom* bizonyos törekvéseivel: „[a beat-mozgalom] rárimel arra a költői mozgalomra, amely ugyanebben az utolsó évtizedben a Szovjetunióban bontakozott ki.”⁷ A hatvanas évek elejének szovjet „új hullámának” szerzői több szempontból is emlékeztettek az amerikai beat-irodalom törekvéseire. E hullám legjelentősebb alakjai Andrej Voznye-

⁵ SOMLYÓ 1963. 899.

⁶ SOMLYÓ 1963. 900.

⁷ SOMLYÓ 1963. 906.

szenszkij és Jevgenyij Jevtusenkó voltak.⁸ Mindkét költő több alkalommal járt (és nagy ünneplésben részesült) az Egyesült Államokban és érzékenyen reagáltak a beat-költészet térhódítására. Somlyó azonban az általa lényeginek tartott (főleg politikai természetű) különbségeket hangsúlyozta: „Ginsberg és O’Hara fellépését nem is Jevtusenkó és Voznyeszenszkij felől lehet helyesen értékelni, hanem a fiatal Gorkij és a fiatal József Attila szerepkörében” – újból kiemelve az alávetettek és a társadalom peremén élők képviselőit, illetve valamiféle csavargóromantikát.⁹ Feltételezhetjük, hogy ezen állítások megfogalmazása közben Somlyó túlzottan is az általa meglehetősen „villonosra” vagy „józsefatilásra” stilizált *The Shrouded Stranger* (pontosabban a „csuklyás csavargó”) hatása alá került, és figyelmen kívül hagyta Ginsberg lírájának nagyvárosias, a modern urbánus lét részleteihez kötődő motívumait.

Az orosz-szovjet irodalmi párhuzamok egyébként más alkalommal is felmerültek az amerikai beat-költéssel kapcsolatban. Kérdés, hogy Somlyó a hatvanas évek elején tisztában lehetett-e azzal, hogy egyes beatköltők – például Frank O’Hara és Allen Ginsberg – maguk is gyakran hivatkoztak például Majakovszkijra. Az ifjú Majakovszkij avantgardizmusa, polgárpukkasztó allűrjei, a későbbi Majakovszkij megalomániája, felnagyított költői szereptudata és szónokiassága, valamint hatalmas léptékeket kedvelő verstechnikája valóban emlékeztet a beat-mozgalom egyes képviselőinek szövegeire, illetve pózaira. Ginsberg is számos összefüggésben hivatkozott előfutár, illetve példakép gyanánt Majakovszkijra.¹⁰ Eörsi István pedig felidézte azt a beszélgetést is, melyet Ginsberggel erről a kérdésről folytatott: „Magyarázni kezdem neki, hogy a beatköltészetet – és benne az ő fiatalkori műveit – mindig az orosz futuristákkal és Majakovszkijjal hoztam összefüggésbe. Az Üvöltés és a Kaddis a Nadrágba bújt felhő és a Hátgerincfuvola közeli rokona. A futurista és a beatköltők egyaránt forradalmat vártak, ez tágította tüdejüket és tette lélegzetüket orkánszerűvé. Azután kétféle tragédia következett be: az oroszoknál győzött (majd elfajult), az amerikaiaknál elmaradt a forradalom. Majakovszkij öngyilkos lett, ő, Ginsberg pedig buddhistává lényegült át. Hiperkatív alkata nem lel közeget magának, ezért próbálja átalakítani. Ginsberg bólogatva hallgatja magyarázatomat – sejtlemem sincs, hogy egyetért-e vele. Megjegyzi, hogy a Majakovszkijjal való párhuzamra ő is gondolt már.”¹¹

⁸ Vö. Lee 2010. 79-80.

⁹ SOMLYÓ 1963. 908.

¹⁰ Vö. GINSBERG 1987. 175.

¹¹ EÖRSI 1983. 16.

2.

A hatvanas évek publikációs termésének egyik reprezentatív darabja volt a Sükösd Mihály (1933–2000) író és szociológus által szerkesztett *Üvöltés – Vallozások a beatnemzedékről* antológia (1967). Az *Üvöltés*-antológia előszavában Sükösd a beat-generációval kapcsolatban a nálunk már kialakult kritikai sablonokat (ösztönösség, miszticizmus, az amerikai álom kritikája) írta tovább. Nem ellenséges hangon bár, de a beat-mozgalom antiintellektuális karakterét, valamint céltalan lázadozását hangsúlyozta; a költők közül pedig főleg Ginsberg, Corso, O’Hara, valamint Lawrence Ferlinghetti költészetének értékeit emelte ki. Érdekeség, hogy az antológiában – talán nem minden célzatosság nélkül – Sükösd közzétette Norman Podhoretz konzervatív kritikus *The Know-Nothing Bohemians* című 1958-as írását is.¹² A radikális baloldaliként induló, majd a második világháború után konzervatív fordulatot végrehajtó Podhoretz műve (sokkal inkább szarkasztikus pamflet, mint tanulmány) a beat-generáció műveinek civilizációellenességét, irracionálisizmusát, nihilizmusát, megjárt szott művészi és ideológiai együgyűségét gúnyolta ki. Joggal feltételezhetjük, hogy Podhoretz cikkének elmarasztaló megjegyzései mind Sükösd előszavát, mind a magyar beat-recepció egyes motívumait meghatározták.

Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a magyar irodalmárok (még a beat-szimpatizánsok is, tehát Somlyó, Eörsi, de legfőképpen is Orbán Ottó) a hatvanas-hetvenes években előszeretettel írtak a mozgalomról valamiféle felülemelkedett-gúnyolódó hangon – éreztetve, hogy az európai elitkultúra magaslatairól letekintve a poétikai-versnyelvi vívmányok, illetve a tabudöntőgető indulat elismerése mellett is felszínesnek, naivnak, talminak találják az amerikaiak törekvéseit. Orbán Ottó például így fogalmazta meg fenntartásait: „Ginsberg zavarossága nem kinőhető, kamaszkori betegség: költészetének lényege ez, legfőbb értéke és legfőbb hibája egyben. Ginsberg zavarossága ugyanis nem egy magánelme magánzűrzavara, hanem Amerikáé. Ginsberg Amerika médiuma, és bármennyire meghökkentő is ezt mondanunk róla, ebben áll emberi és költői nagysága.”¹³ Egyébként Orbán nem is tagadta, hogy Ginsberggel szembeni fenntartásai kifejezetten közép-európai voltából és a szűkös körülmények között megszerzett intellektuális tisztességéből fakadnak. „A zord és kínos fegyelem, melyre Közép-Európa és magyar voltom nevelt, egyre inkább valamiféle büszkeséggel vegyes fő-

¹² PODHORETZ 1967.

¹³ ORBÁN 1978. 246-247.

lényé jegesedett bennem, hogy születésem földrajzi és biológiai balesete mennyivel tisztességesebb gondolkodásra nevelt, mint amerikai kortársaimat a maguk eposzba illően együgyű világa.”¹⁴ Érezhető, hogy Ginsberg tekintélye és elismertsége ellenére Orbán akkoriban az irodalmi mezőn kívüli figurának tartotta amerikai társát, kinek pózai, bohóckodása, egzaltáltsága, ezoterikus-misztikus gondolatai meglehetősen irritálták.

A hetvenes években Ginsbergre úgy tekintettek Magyarországon, mint aki nem csak afféle élő klasszikus (vagy ellenkezőleg: pusztá kortünet), hanem az ellenkultúra, a hippikultúra egyik meghatározó alakja, vagy, ahogy akkor írták: pápája. Első, 1980-as budapesti látogatása alapján azonban az a benyomás alakulhatott ki a szemtanúknak, hogy Ginsberg személyében immár nem a hírhedt „beat-lázadó”, és nem is a szakállas, gyöngyfüzérket és imaláncokat viselő „hippi pápa” érkezett Magyarországra, hanem egy zakóban-nyakkendőben fellépő highbrow entellektüel, aki inkább csak parodizálta valamikori lázadó önmagát. „Ötvenegyedik évében járt, amikor Magyarországon, Budapesten, 1980-ban megjelent. Külsőre is különbözött a beat-aranykor három világrész polgárait pukkasztó szörnyetegétől. Borotvált arc a szakállbozót helyén, magas homlokáról elfésülve a pusztuló haj, a csupaszkodó, boltozatos koponya már az öröklétnek kínálta magát. Zakót és fehér inget viselt, nyakkendőt kötött, nem tornacipőben járt. A tiszteletére adott Hobó Blues Band hangversenyen még felidézte egykori szerepváltatait, emelt karral vezényelte a zenekart, a számok előtt, a számok közben elégedetten és elégedetlenül ordibált. De négy szemközt vagy szakemberi többszemközt egy okos, józan értelmiségi beszélt” – írta Sükösd Mihály az *Üvöltés*-antológia második kiadásának utószavában.¹⁵

3.

Ezzel eljutunk ahhoz az izgalmas – az eddig tárgyaltaktól némiképp független – kérdéskörhöz, hogy milyen szerepet játszott Ginsberg a magyar underground kultúrában. A hazai ifjúsági kultúrában nem voltak olyan éles határok stílusok, illetve stíluskorszakok között, mint az angolszász világban vagy Nyugat-Európában. Mind az ifjúsági kultúrában, mind az értelmiségi underground kultúrában és diskurzusokban keveredtek egymással a beat-generáció és a hippigeneráció stílusjegyei. Feltételezhetjük, hogy a közönség egy része

¹⁴ ORBÁN 1978. 250.

¹⁵ SÜKÖSD 1982. 315.

inkább a hippie életérzéshez társította a beat irodalmat, mintsem az amerikai ötvenes évek *hipster*-, illetve *bebop jazz*-kultúrájához, ahová egykor tartozott. Ennek az információhiány mellett az is oka lehetett, hogy Ginsberg működése folytonosságot jelentett, afféle szimbolikus hidat alkotott a beat-korszak és a hippie-korszak között. „Túlélte a mozgalmat, amely a fölszínre dobta. És nem csak íróként, jobb kifejezés híján azt kell mondanunk, hogy mozgalomként élte túl, egyszemélyes intézményként; ő a folytonosság a megvert nemzedék és a szeretet gyermekei között – írta Orbán 1971-ben Ginsbergről.¹⁶

1978-ban a magyar underground zenei kultúrában már jól ismert Földes László (aka Hobo) vezetésével megalakult a Hobo Blues Band (HBB) együttes, mely saját számai mellett blues- és rock klasszikusokat (Rolling Stones, The Who, Hendrix) is műsorára tűzött. A hetvenes években mind kommerszebbé váló magyar rockzenei közegben Földes a rock puritán gyökereinek megismertetését tekintette legfőbb küldetésének, de emellett feladatának tartotta a rockzenei színtér és az irodalmi kultúra koncepciózus összekapcsolását is. Már a kezdetektől felvette a HBB műsorába Allen Ginsberg néhány megzenésített versét, miként azét a József Attiláét is, akinek költészetét Somlyó György (mint emlékezhetünk rá) 1963-ban, a beat költészet magyarországi beharangozásakor Ginsberg verseivel egylényegűnek tartotta. Ginsberg *Leples bitang*, illetve *Halál apa blues* (Father Death Blues) című versei voltak az elsők, melyeket Földes előadott a HBB koncertjein – utóbbi lemezen is megjelent, a HBB *Oly sokáig voltunk lenn* (1982) című albumán. Földes feldolgozásai hozzájárultak ahhoz, hogy Ginsberg kultikus szerzőnek számíton a nyolcvanas évek elején, az ellenkulturális és underground törekvések iránt érdeklődő fiatal értelmiségiek számára. Ginsberg, Hobo és a magyar rock-kultúra kapcsolatát szimbolizálta Ginsberg cameo-szerepe Szomjas György *Kopaszkutya* című 1981-es filmjében, mely egy külvárosi rock zenekar felemelkedését és a szocialista rock-biznisszel való kilátástalan küzdelmét dolgozza fel.¹⁷ A filmfelvétel Allen Ginsberg 1980-as (élettársával, Peter Orlowsky költővel közös) budapesti látogatása alkalmával készült. Talán érdemes elgondolkodni azon, hogy Ginsberg szerepeltetése csupán ügyes húzás volt, hogy az amerikai ellenkultúra egyik híressége is felbukkanjon a filmben, vagy rejlett ebben valamiféle koncepció, esetleg egy csipetnyi didaxis. Az egész film ugyanis meglehetősen didaktikus hangvételű, erre a korabeli kritika is felfigyelt.¹⁸ A kezdő képsor valóban hatásos:

¹⁶ ORBÁN 1978. 246-247.

¹⁷ SZOMJAS 1981.

¹⁸ PAPP 1981.

a sikertelen vidéki koncert után zuhogó esőben, sárban, hidegben, majdnem vaksötétben pakolnak be a mikrobuszba a filmbeli zenekar tagjai. Főnök, a banda vezetője pattogó hangon utasítgatja holtfáradt társait – ebben a pillanatban jelenik meg a turnébusz mellett Ginsberg, aki az eső, a szenvedés és a „lent” (*the Down*) elfogadásáról szónokol nekik. A zenészek ügyet se vetnek a költőre, ekkor hangzanak el Hobó gyakran idézett, kissé fellengzős szavai: „*Hé, ezt itt apánk, Allen Ginsberg*”. A filozófikus líra és a mocskos rock-üzlet kontrasztját kijátszó képsor azonban groteszk jelenetté fajul: a Főnököt alakító (később, a kilencvenes évek elején az akkori szélsőjobboldali párt színeiben politizáló) Schuster Lóránt kezét ráz a költővel: „Béla vagyok”, mire az udvariasan biccent, és csak annyit szól: „Ginsberg”.

Nagyobb léptékű együttműködésre Ginsberg és a HBB között 1986-ban került sor, a költő második budapesti útja alkalmával. A HBB és Ginsberg közös koncertet adott, majd közös felvételeket készített, melyet 1987-ben *Üvöltés* címmel jelentetett meg a Hungaroton; a felvételen Ginsberg a verseit szavalja, valamint harmóniumon játszik, Földes László és vendégként Igó Éva énekelnek, a HBB akkori tagjainak (Fuchs László, Tóth János Rudolf, Póka Egon, Döme Dezső) kíséretével. A közös munka emlékéért Földes felidézte *Vissza a 66-os úton* című, észak-amerikai utazásáról kiadott könyvében is: „Megkérdeztem a Mestert Törökbálinton, a lemezfelvétel idején, hogyan ritmizáljam a sorokat. A lélegzetvétel legyen a mérték, felelte.”¹⁹ Minthogy magyar popzenei sajtó a korszakban nem létezett, az akkori kulturális élet peremvidékén létrejött Ginsberg-HBB-produkció különösebb kritikai visszhangot nem keltett, viszont jelentős közönségsikert aratott, a magyar rajongók körében megerősítette mind Ginsberg, mind a HBB „kultikus” státuszát.

Ginsberg 1980-as budapesti útja a magyar underground *irodalmi* színtérré is hatást gyakorolt. Az 1980 és 1985 között Budapesten működő *Lélegzet* irodalmi csoport törekvései több szálon is kapcsolódtak Ginsberg munkásságához. Az akkor irodalmi élet peremén tevékenykedő fiatal irodalmárok (többek között Tábor Ádám, Györe Balázs, Tábor Eszter, Rác Péter) által létrehozott csoport „élő folyóiratként” határozta meg magát: a folyóirat egyes „számai” meghatározott témákkal rendelkező felolvasóestek voltak. A *Lélegzet* „élő folyóirat” egyrészt azt a célt szolgálta, hogy megkerüljék a hivatalos nyilvánosságban való publikálással együtt járó cenzúrát, másrészt a szóbeliség prioritását hirdette a nyomtatott-írott irodalom fölött, végül egy sajátos intermedialis törekvést képviselt: az irodalom, a képzőművészet, illetve a happening ösz-

¹⁹ FÖLDES 2008. 88.

szekapcsolását.²⁰ E program távolról a beat-irodalmárok törekvéseit idézte: az élő közönség előtti felolvasások kultuszát, a szóbeliség idealizálását. Maga a Lélegzet elnevezés is Ginsbergtől, pontosabban *A költészet ereje és gyengesége* című, Belgrádban tartott előadásának kéziratából származott.²¹ A kézirat az 1980-as budapesti tartózkodás során került a *Lélegzet* alapítóihoz, akik felfigyeltek a Ginsberg poétikájának lényegét summázó szöveg egyik részletére, mely jól illett a tervezett „élő folyóirat” programjához.

Az előadás szövegét a *Lélegzet* egyik alapítója, Györe Balázs fordította magyar nyelvre – e fordítás alapján választotta ki a csoport a megfelelő nevet. „A költészet ereje a lélegzet, ahogy mi lélegzünk. A lélegzet a latin spiritus, in-’spiratio’ szavakra utal. Tehát erő a lélegzet: természetes gondolat és nagy emlékezet a lélegzetek között: lélegzetek közben” – írta Ginsberg.²² Tábor Ádám így idézte fel a név kiválasztását: „Kész volt a ’lap’, de még nem volt címe. Azt javasoltam, kezdjük el olvasni a Ginsberg-szöveget. ’A költészet ereje a lélegzet, ahogy mi lélegzünk’ – kezdte el olvasni (Györe) Balázs a saját fordítását. Költészet – ez nem cím. Erő – ez sem. Lélegzet – hát persze, ez az.”²³ A lélegzet a költemény alapegysége – e gondolat persze nem számított újdonságnak Ginsberg életművében, hiszen a költő már az ötvenes években kialakította e koncepciót, amikor az *Üvöltéssel* a nyilvánosság elé lépett. Ginsberg szövege elhangzott a *Lélegzet* első számának bemutatóján, melyre 1981. január 19-én a budapesti Belvárosi Ifjúsági Házban került sor.

4.

Átfogóbb probléma, és a jelen tanulmánynál mélyrehatóbb irodalomtörténeti kutatás tisztázhatja a kérdést, hogy az amerikai beat-nemzedék költészete, illetve prózája mennyiben hatott a magyar írók és költők szépirodalmi alkotásaira. Kemenes Géfin László tanulmánya, mely Ginsberg *Üvöltésének* Vitéz Györgyre és Orbán Ottóra gyakorolt hatását elemezte. A képi-retorikai, illetve a ritmikai-versnyelvi hatások mellett külön kiemelte az *Üvöltés* (esetleges) felszabadító hatását a szexualitás testi részleteinek költői ábrázolását illetően – noha Ginsberg merész szókimondása éppen e tekintetben meglehetősen visszhangtalannak bizonyult.²⁴ Egyébként a beat-irodalom felől érkező inspi-

²⁰ Vö. HAVASRÉTI 2006. 250-286.

²¹ GINSBERG 1981.

²² GINSBERG 1981. 102.

²³ TÁBOR 1998. 89.

²⁴ Vö. GEFIN 1987. 50.

rációk jelei sokfélék lehetnek. Az Allen Ginsberg számos versét magyarra fordító Orbán Ottó költészetében – a beat-mozgalomtól teljesen eltérő törekvéseket képviselő Robert Lowell mellett – több beat-költő hatását is felismerhetjük. A kritika Orbán líráját illetően elsősorban Frank O’Hara hatását hangsúlyozza, az Orbán által provokatívan képviselt személyességet és életrajziséget illetően, mely szembeszegül a modern tárgyias-személytelen költészet eszményeivel. A költészet e felfogás szerint az „Én része” (*part of your self*), mely az „önki-jelentés ösztönén” (*„instinct for self-declaration”*) alapszik, ahogy egy helyen O’Hara megfogalmazta.²⁵ Ugyanakkor, különösen a verstechnika szempontjából tetten érhető Ginsberg hatása is: „O’Hara számára [...] Majakovszkij az, ami a szabadvers-író Orbán számára esetleg Kassák vagy Füst lehetne [...], de Orbán a szabad vershez különös módon inkább Ginsbergen [...] keresztül közelít” – bogozza a hatások szövevényét Prágai Tamás.²⁶

A versnyelvi problémák boncolása helyett a továbbiakban egy olyan költeményre szeretnék utalni, melyben Ginsberg első budapesti útja, a költővel való találkozás élménye, valamint a Ginsberg által képviselt beat-líra és a kelet-európai valóság sajátos, meglehetősen humorosra színezett dialógusa jelenik meg. A *Ginsberg Budapesten* című vers egyrészt nosztalgikus, ironikus, elégikus hangú visszatekintés a beatköltészet illúzióira és ideáljaira; másrészt dokumentum: a kontrasztot érzékelteti és értelmezi, mely az amerikai költő életvilága, illetve a kelet-európai „valóság” között figyelhető meg:

„az az igazság, hogy nem villanyozott föl a találkozás gondolata
valaha sokat vártam a költői képtől
de hol vannak már a fiatalság örült és villámló évei
amikor egy halkszavú de indulatos államhivatalnok megesküdtött arra
hogy amíg ő él az *Üvöltés* nem jelenik meg magyarul
[...]

az idegenvezetéshez viszont semmi kedvem nem volt
Ginsberg látszólag aludt a halálülésen
de ahogy megálltunk azt kérdezte
MILYEN KOCSI EZ HOGY ILYEN FEHÉR FÜSTÖT EREGET
kétütemű feleltem és elvigyorodtam
[...]

²⁵ Idézi PRÁGAI 2005. 74.

²⁶ PRÁGAI 2005. 75.

viszlát Allen viszlát zavaros üdvösségünk
 fiatalságom nagyhangú versétől búcsúzom
 a hatvanas évek illúzióitól amikor az értelmiségit
 reformtervei páncéljában pompázó lovagnak láttuk
 aki a szíve helyén egy kézzel rajzolt virágot visel
 semmi közünk egymáshoz
 de jó tudni hogy a lényegünk közös.”²⁷

A vers szövege jól reprezentálja a beat-irodalom és Orbán lírája közötti sajátos kettőshangokat. Egyfelől megfigyelhető a Ginsberggel vállalt közönség hangsúlyozása („jó tudni, hogy lényegünk közös”), valamint a vallomásos hangvétel némiképp gunyoros imitációja, továbbá a képek egymásra rétegezésén, illetve egymás mellé helyezésén alapuló markáns jelenetezés. Másfelől Orbán nem tud szabadulni a rá jellemző dacos-ironikus fanyalgástól sem. Nem hajol meg semmiféle világhíresség előtt („nem villanyozott fel a találkozás gondolata”; valamint az „idegenvezetéshez [...] semmi kedvem nem volt”), felemlegeti a beatirodalom illúzióinak szétfoslását, amit viszont merészen és meghökkentő iróniával a magyar „reformtervek” (véltetően a gazdasági-kulturális „új mechanizmus”) 1968-as összeomlásával, kudarcával kapcsol össze. Kemenes Géfin László joggal írja, hogy Orbán Ottó mintegy „besáncolja magát” kelet-európai értelmiségi identitása mögé, és társadalmi-közösségi elkötelezettsége, illetve felelőssége tudatában valamiféle fensőbbes-leereszkedő hangon beszél Ginsbergéről.²⁸

5.

Ginsberg másik magyar fordítójának, Eörsi Istvánnak költészetét elsősorban a kötöttebb metrikai-versnyelvi hagyományok, az erőteljes közéleti-publicisztikus tematika, illetve a Heine szarkasztikus látásmódját idéző ironikus gesztusok formálták. Ennek ellenére a börtönből való szabadulása után (1960) megismert Ginsberg-líra is hatott rá. „Több helyen megírta, hogy szabadulása után bevetette magát az országgyűlési könyvtárba, hogy áttekintse a börtönévei alatt bekövetkezett irodalmi változásokat, nemzetközi fejleményeket. Barbáru, brutális erővel hatott rá az amerikai beat-költők nemzedé-

²⁷ ORBÁN 1984. 82-84.

²⁸ GEFIN 1987. 52.

ke.”²⁹ Eörsi István a fordítások mellett esszéiben, tárcáiban, publicisztikai írásaiban is törekedett arra, hogy közelebb hozza a magyar olvasóhoz (első-sorban is) Ginsberg költészetét, poétikáját, valamint személyes alakját. Az egykori börtönviselt 56-os elítélt, majd a magyar irodalmi életben egészen 2005-ben bekövetkezett haláláig afféle *enfant terrible*-szerepet betöltő Eörsi a költői megszólalás feltétel nélküli bátorsága, radikális őszintesége, valamint a politikai, a morális, illetve szexuális tabuk ignorálása miatt tekintette magához közelállóknak Ginsberg munkáit. „Ginsberg egyáltalán nem formailag hatott rám, hanem azzal, amit egyszer magáról kifejtett, hogy az embernek úgy kell írni, mintha a kész verset senki másnak nem mutatná meg. Akkor el lehet jutni az őszinteség olyan fokaira, ahová máshogy nem.”³⁰ A fordítói munka kezdeteiről, a Ginsberg költészetével kapcsolatos első benyomásokról így nyilatkozott: „Volt Don Allennek egy antológiája, nem is beat, hanem csak *American Poetry*. [...] Elkezdtem a Kaddist olvasni, és elképedtem, ilyen én még nem olvastam. Különösen megdöbbenett, hogy anyáról lehet így írni, ilyen jellegű tabudöntögetést én még nem láttam. [...] Mire lefordítottam, addigra teljesen meggyőződtem, hogy pontosabban az a máig érvényes alapállásom alakult ki akkor, hogy minden leírható, ami szenvedélyből íródik le. Tehát nem a szenzáció vagy a megbotránkoztatás kedvéért, hanem igazi szenvedélyből. A mama tébolyában behúzza maga mellé kamaszfiát, nem lehet tudni, hogy nem szeretkezni akar-e vele. Iszonyatos jelenet. Olyan fájdalom, olyan kétségbeesés, és olyan plaszticitás van abban, ahogy ezt leírja, hogy nevetséges lenne megbotránkozni rajta. Hát így kezdődött az én érdeklődésem Ginsberg, aztán pedig Ferlinghetti és Corso iránt.”³¹

Itt érdemes megemlíteni egy érdekes fordítástörténeti, sőt, mentalitástörténeti adalékot. Orbán Ottó a hatvanas években az *Üvöltés* első részéből kihagyott néhány részletet, illetve elhagyta a költemény *Lábjegyzetek az Üvöltéshez (Footnote to Howl)* című zárlatát; az erőteljes homoszexuális referenciákkal átszőtt, akkor trágárságnak, sőt pornográfának ható sorok a hatvanas években valószínűleg nem mentek volna át a kiadói cenzúrán. A Sükösd-féle beatantológiában szaggatott vonalak jelzik az első részből kihagyott sorokat, a mintegy harminc sort kitevő *Lábjegyzetek* elhagyásáról viszont nem történt említés. Ezért (vagy legalábbis részben ezért) Eörsi később újrafordította az *Üvöltést*, ez meg is jelent a *Május királya* című 1990-es Ginsberg-kötetben. Az új fordítás okairól Eörsi így nyilatkozott: „Erre a mun-

²⁹ VÁGVÖLGYI 2003. 119.

³⁰ Idézi VÁGVÖLGYI 200., 216.

³¹ Idézi VÁGVÖLGYI 2003. 238–239.

kára egyrészt az ösztönzött, hogy Orbán Ottó közismert, szép fordítása nem tartalmazza – elkészülte idején nem is tartalmazhatta – a teljes szöveget. Másrészt az azóta kiterelbényesedett Ginsberg-filológia a költemény sok részletét más megvilágításba helyezte. Harmadrészt vonzott egy olyan új magyar változat gondolata, mely az asszociációk és képzetek brutalitására és definíciószerű megfogalmazására helyezi a hangsúlyt.³² Az is elképzelhető, hogy Orbán annak idején a teljes verset lefordította, csak a kiadó követelésére maradtak el az említett részletek; mindenesetre a *Halál Van Gogh fülére* című 1996-os kötetben, mely Eörsi István és Orbán Ottó összes Ginsberg-fordítását hozzáférhetővé tette, már Orbántól is az *Üvöltés* teljes változata szerepel.

Eörsi és Orbán esetében két, a velük kortárs magyar líra törekvéseihez képest külön utakat járó, a kortárs irodalmi trendekkel szembeszegülő „korszerűtlen” lírikus munkáiban jelentkezett közvetve-közvetlenül a beatköltszet hatása. Mind Eörsi, mind Orbán költészete, különbségeiket most nem tekintve, erősen személyes, életrajzi, én-központú líra. E kontextusban értékelődhetett fel a beatirodalomra jellemző közvetlenség, őszinteség, élményközelség, a szerző személyiségének felnagyítása – csupa olyan tulajdonság, melyen túlléptek a késő-modern, illetve a posztmodern poétikák. Ugyanakkor érdekes látni, hogy mindketten valamiféle gunyoros distanciával szemlélték a beatköltők munkásságát. Mindkettejük eltökélt és erőteljes (Eörsi esetében elemző-mérlegelő, Orbán esetében gyanakvó-bizalmatlan) racionalizmusán fennakadt a beat-nemzedék, különösen Ginsberg szinkretisztikus, ezoterikus világlátása, végtelenen asszociatív fogalmazásmódja.

6.

A kilencvenes években Magyarországon a beat-nemzedék képviselői közül továbbra is Allen Ginsberg állt az érdeklődés középpontjában. Noha a politikai rendszerváltást követően sorra jelentek meg magyar nyelven Jack Kerouac és immár William Burroughs addig nálunk kiadatlan regényei is, ezek beleolvadtak a felélénkült könyvszakma által produkált újabb és újabb kiadványok sorába. Ugyanakkor a *Rolling Stone* és a *Village Voice* magazinok szerkesztési hagyományát, illetve az amerikai gonzó-újságírás stílusívumnyait képviselő, 1989/1990-ben indult liberális *Magyar Narancs* hetilap néhány meghatározó szerzője, elsősorban is Eörsi (akkori főmunkatárs), valamint Vágvölgyi B. András főszerkesztő intenzív érdeklődéssel követték Gins-

³² Utószó. L. GINSBERG 1990.

berg pályáját. Ginsberg 1993-as, harmadik (és utolsó) budapesti útja során felkereste a *Narancs* szerkesztőségét is; a látogatásról készült fénykép a költő *Béke Bosznia-Hercegovinában* című versével jelent meg a lapban³³, melynek következő száma interjút is közölt Ginsberggel.³⁴ Végezetül említsük meg Gazdag Gyula *The Poet of Lower-East Side* című, 1995-ös filmjét.³⁵ Az 1995. május 27-én New York-ban forgatott dokumentumfilm Ginsberg egy napját követi végig, melyet Eörsi Istvánnal töltött Manhattanben. „Több mint egy hétig forgatunk, hírességek, fontos helyek, jelentős történetek a félmúltból; erről majd szóljon a forgatott anyag, ha egyszer elkészül, meg lesz olyan televízió, amely hagyja bemutatni. Mert, mint láttuk, Ginsberg és a magyar delej valahogy taszítják egymást. (Ennél a produkciónál is azt mondta a hazai gyártás, hogy ezt a homoszexualitás-kérdést nem kéne feszegetni. Legyen csak az, mikor megmutatja Patersont, New Jerseyben, a szülőhelyén, hogy volt a látomása Blake tigrisével, hol mászkált ifjúkori mesterével, William Carlos Williams-szel, és melyik az a ház, amelyről anyja halála után írta a Kaddisht.)” – emlékezett vissza a szintén jelenlévő Vágvölgyi B. András.³⁶ A dokumentum-napló („*docu-diary*”) többek között megörökítette a két régi barát kóborlását Manhattanben, eszmecserejüket a buddhizmustól kezdve az álmok jelentőségén keresztül Ginsberg kedvelt Blake-idézetéig („művészetben az első gondolat a legjobb gondolat, a második egyéb ügyekben”), rögzítette találkozásukat a szomszédságban lakó Gregory Corsóval és Peter Orlovskyval, illetve Jonas Mekas filmrendezővel. A következő esemény, mely Ginsbergre, illetve életútjára-életművére irányította a figyelmet Magyarországon, a költő nem sokkal később, 1997-ben bekövetkezett halála volt.

Rövidítések

EÖRSI 1983	EÖRSI István: Ürügyeim. Előadás a Fiala Művészek Klubjában. Aktuális Levél, 1983 (2) 16.
FÖLDES 2008	FÖLDES László: Vissza a 66-os úton. Budapest, 2008.
GINSBERG 1962	GINSBERG, Allen: Üvöltés. Ford. Vitéz György. <i>Híd</i> 3. (1962):6. 547-551.
GINSBERG 1981	GINSBERG, Allen: A költészet ereje és gyengesége. Ford. Györe Balázs. <i>Mozgó Világ</i> 7. (1981):9. 102.

³³ GINSBERG 1993.

³⁴ MARTON-SZŐNYEI 1993. 40-41.

³⁵ GAZDAG 2007 (1995).

³⁶ VÁGVÖLGYI 1996.

- GINSBERG 1987 GINSBERG, Allen: Howl. Original Draft Facsimile, Transcript and Variant Versions, fully Annotated by Author. New York, 1987.
- GINSBERG 1990 GINSBERG, Allen: Május királya. Eörsi István fordításai. Budapest, 1990.
- GINSBERG 1993 GINSBERG, Allen: Béke Bosznia-Hercegovinában. Ford. Eörsi István. *Magyar Narancs* 5. (1993):38. 39.
- GINSBERG 1996 GINSBERG, Allen: Halál Van Gogh fülére! Bp., 1996.
- GÖMÖRI 1962 GÖMÖRI György: Amerikai hipsztéria. *Híd* 3. (1962):6. 543-546.
- GEFIN 1987 GEFIN, Laszlo K. [KEMENES GÉFIN László]: Through Images Juxtaposed: Two Hungarian Poetic responses to Allen Ginsberg's Howl. *Hungarian Studies Review* 1. (1987):14. 49-60.
- HAVASRÉTI 2006 HAVASRÉTI József: Alternatív regiszterek. A kulturális ellenállás formái a magyar neoavantgárdban. Bp., 2006.
- LEE 2010 LEE, A. Robert: Modern American Counter Writing. Beats, Outriders, Ethnics. New York and London, 2010.
- MARTON – SZŐNYEI 1993 MARTON László Távolodó-SZŐNYEI Tamás: Ami eleven. Beszélgetés Allen Ginsberggel. *Magyar Narancs* 5. (1993):39. 40-41.
- ORBÁN 1978 ORBÁN Ottó: Honnan jön a költő? Bp., 1978.
- ORBÁN 1984 ORBÁN Ottó: A mesterségről. Bp., 1984.
- PAPP 1981 PAPP Zsolt: Kőbánya Blues (Szomjas György: Kopaszkutya). *Filmvilág* 24. (1981):9. 30-31.
- PODHORETZ 1967 PODHORETZ, Norman: Az együgyű bohémek. Ford. Zubreczky György. In: *Sükösd 1967*. 54-70.
- PRÁGAI 2005 PRÁGAI Tamás: „Az ürességet töltöttem belém.” Orbán Ottó összegyűjtött verseit lapozgatva. *Kortárs* 49. (2005):1. 74-83.
- SOMLYÓ 1963 SOMLYÓ György: Akinek nem kell a jóság. Új amerikai költők. *Nagyvilág* 8. (1963):6. 895-909.
- SÜKÖSD 1967 SÜKÖSD Mihály (szerk.): *Üvöltés. Vallomások a Beat-nemzedékről*. Bp., 1967.
- SÜKÖSD 1982 SÜKÖSD, Mihály: A Beat-nemzedék: tűnődő tekintet a félmúlt-ra. In: *Uő (szerk.) Üvöltés. Vallomások a Beat-nemzedékről*. Bp., 1982. 311-317.
- TÁBOR 1998 TÁBOR Ádám: Állam és irodalom. *Beszélő* 3. (1998):12. 86-89.
- VÁGVÖLGYI B. 1996 VÁGVÖLGYI B. András: Ginsberg-variációk (Ginsberg-variációk). *Magyar Narancs* 6. (1996):8. 25.
- VÁGVÖLGYI B. 2003 VÁGVÖLGYI B. András: Eörsi István. Pozsony, 2003.

Diszkográfia

- HBB 1982 HOBOL BLUES BAND: Oly sokáig voltunk lenn. Vinyl LP. Budapest, Hungaroton, 1982.
- HBB – GINSBERG 1986 HOBOL BLUES BAND –GINSBERG, Allen: *Üvöltés*. Vinyl LP. Budapest, Hungaroton, 1986.

Filmográfia

- GAZDAG 2007 (1995) GAZDAG Gyula: The Poet of Lower-East Side: a Docu-Diary on Allen Ginsberg May 1995. DVD. Facets and Bunyik Entertainment, 2007.
- SZOMJAS 1981 SZOMJAS György: Kopaszkutya. Budapest, Mafilm - Hunnia. 1981.